

İSTANBUL'DAKİ HRİSTİYAN VE MÜSLÜMAN MABEDLERİNDE OKUNAN TEVRAT, ZEBUR, İNCİL VE KURAN-I KERİM AYETLERİNİN KARŞILAŞTIRMALI MÜZİKAL ANALİZİ ÜZERİNE BİR LİTERATÜR DEĞERLENDİRMESİ*

A LITERATURE REVIEW ON COMPARATIVE MUSICAL ANALYSIS OF TORAH, PSALTER, BIBLE AND QURAN VERSES READ IN CHRISTIAN AND MUSLIM TEMPLES IN ISTANBUL

Muhammed Recai ÇİFTÇİ**

Öz

İstanbul'daki Hristiyan ve Müslüman mabedlerinde okunan Tevrat, Zebur, İncil ve Kuran-ı Kerim ayetlerinin karşılaştırmalı müzikal analizi üzerine yapılacak bir araştırma için ilgili literatür taraması gerçekleştirilmiştir.

Türk Din Musiki sahasının söz konusu araştırmaya ne derecede ihtiyaç duyduğu problemine ilişkin yapılan bu çalışmada ulaşılabilen eserler; en çok araştırmaya sahip yazarların akademik düzeyi ve müzikolojik profili, 21. yy'da yapılan araştırmaların bütünü içindeki payı, çalışmaların yayınlanmasında büyük kentlerin rolü, yapılan araştırmaların içinde akademik lisansüstü tezlerin nasıl bir yer tuttuğu, dünyada yaygın olarak konuşulan diller ile bu çalışmalarda tercih edilen dillerin ne derecede paralellik arz ettiği ve çalışmalarda karşılaşılan boşlukların hangi başlıklarda yoğunlaştığı gibi alt problem soruları çerçevesinden değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kuran-ı Kerim, Zebur, İncil, Makamsal Okuyuş, Müzikal Analiz.

Abstract

A literature search was carried out for a research on comparative musical analysis of the Torah, Psalter, Bible and Quran verses read in Christian and Muslim temples in Istanbul.

The works that can be reached in this study about the problem that the Turkish Religious Music field needs for this research; was interpreted from perspective of the academic level and musical profile of the most surveyed authors, of the share of research conducted in the 21st century as a whole, of the role of big cities in publishing studies, of the way in which academic postgraduate theses take place in the researches conducted, of the tongues widely spoken in the world and such as which headings the deficiencies of the works concentrate on.

Keywords: Quran, Psalter, Bible, Maqamic Recitation, Musical Analysis.

Giriş

İstanbul gibi tarihte pek çok kültüre ev sahipliği yapmış olan bir şehirde farklı dinlere mensup insan toplulukları beraber yaşama imkanı bulmuştur. Müslüman ve gayr-ı müslim toplulukların bu birliktelikten kaynaklanan etkileşimlerinin izlerine pek çok sahada olduğu gibi müzikte de rastlamak mümkündür.

Daha önce M. Safa Yeprem, Gazi Ergişi ve Ayşegül Aslan gibi araştırmacılar tarafından bu dini grupların mabedlerinde icra edilen litürjik müziklere yönelik akademik lisansüstü araştırmalar yapılmıştır. Bu araştırmalarda daha çok İlahi formu ele alınmıştır (Yeprem, 2004, 128; Arslan, 2015, 19; Ergişi, 2015, 12). Ancak söz konusu cemaatlerin mabedlerinde ilahi formunun yanında kutsal kitaplardan bölümlerin de makamsal bir üslupta okunduğu bilinmekte fakat bu konuda bir çalışmanın yapıp yapılmadığı bilinmemektedir. Bu düşünceyle yerli ve yabancı kaynaklar taranarak ilgili literatür taraması yapılmış ve bu eserler incelenerek değerlendirilmiştir.

1.1. Problem Durumu

Türk Din Musikisi alanında Hristiyanlık ve İslam dinlerinin İstanbul'daki mabedlerinde okunan Tevrat, Zebur, İncil ve Kuran-ı Kerim ayetlerinin karşılaştırmalı müzikal analizini içeren bir çalışmaya basit bir tarama ile rastlanılmamaktadır. Böyle bir müzikal analiz çalışmasına başlamadan önce yurtiçindeki ve yurtdışındaki bu konuyla ilgili ulaşılabilen bütün literatürün taranması ve söz konusu eksikliğin bilimsel olarak tespit edilmesi gereklidir.

* Bu makale Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İslam Tarihi ve Sanatları Ana Bilim Dalı, İslam Tarihi ve Sanatları Bilim Dalı Doktora programında, Prof. Dr. M. Safa Yeprem danışmanlığında, Muhammed Recai Çiftçi tarafından hazırlanan "İstanbul'daki Hristiyan ve Müslüman Mabedlerinde Okunan Tevrat, Zebur, İncil ve Kuran-ı Kerim Ayetlerinin Karşılaştırmalı Müzikal Analizi" adlı doktora tezi kaynak alınarak yazılmıştır.

** Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İslam Tarihi ve Sanatları Ana Bilim Dalı, İslam Tarihi ve Sanatları Bilim Dalı Doktora Öğrencisi, muhammedrecai@gmail.com

1.2. Problem Cümlesi

Türk Din Musikisi alanında; İstanbul'daki Hristiyan ve Müslüman mabedlerinde okunan Tevrat, Zebur, İncil ve Kuran-ı Kerim ayetlerinin karşılaştırmalı müzikal analizi üzerine, akademik niteliklere sahip, metodolojik çerçevesi belirgin, teknolojik imkanlarla desteklenmiş, modern bir yaklaşımla ele alınan özgün bir araştırmaya ne düzeyde ihtiyaç vardır?

1.3. Hipotez

İstanbul'daki Hristiyan ve Müslüman mabedlerinde okunan Tevrat, Zebur, İncil ve Kuran-ı Kerim ayetlerinin karşılaştırmalı müzikal analizine yönelik yurtiçinde ve yurtdışında yapılan çalışmalar, akademik niteliklere sahip, metodolojik çerçevesi belirgin, teknolojik imkanlarla desteklenmiş modern bir yaklaşımla ele alınan özgün bir araştırmayı gerekli kılmaktadır.

1.4. Alt Problemler

1.4.1. En çok araştırmaya sahip yazarların akademik düzeyi ve müzikolojik profili nedir?

1.4.2. 21. yy'da yapılan araştırmaların bütünü içindeki payı nedir?

1.4.3. Çalışmaların yayınlanmasında büyük kentlerin rolü nedir?

1.4.4. Yapılan araştırmaların içinde akademik lisansüstü tezler nasıl bir yer tutmaktadır?

1.4.5. Dünyada yaygın olarak konuşulan diller ile bu çalışmalarda tercih edilen diller ne derecede paralellik arz etmektedir?

1.4.6. Çalışmalardaki karşılaşılan boşluklar hangi başlıklarda yoğunlaşmaktadır?

1.5. Metodoloji

İlk olarak internet veri tabanları ve kütüphanelerin tarama programlarında, belirlenen anahtar kelimelerin kullanılması ile tarama yapılmıştır. Bu süreçte ulaşılabilen yazılı kaynaklar ve bunların işaret ettiği ikincil yazılı kaynaklar da incelenmiştir.

Bu çalışmada araştırma yöntemleri içinde hangi modeli kullanacağımızı ifade etmemiz gerekmektedir (Bilgiseven, 1989, 294). Öncelikle bulgular, alt problem soruları çerçevesinde verilere yaklaşılarak elde edilecektir. Ulaşılabilen eserler ve bunların yazarları, tarihleri, yayın yerleri, türleri ve dilleri ortaya konulacaktır. Araştırmalarda gözlemlenen boşluklar ele alındıktan sonra bütün bu bulguların analizi ve değerlendirmesi yapılacak, sonuç kısmında da çözüm ve öneriler sunulacaktır.

Araştırmada kullanılacak veriler "kaynak tarama" yöntemiyle elde edilmiş, daha sonra nitel ve nicel yöntemlerle "analiz" edilip, "karşılaştırma" yöntemleriyle işlenmiştir.

Yapılan bu araştırmanın betimsel bir niteliğe sahip olduğu söylenebilir (Karasar, 2007, 77).

1.6. Sınırlamalar

Araştırmada elde edilen veriler ve bunlara bağlı olarak yapılacak yorumlar, ulaşılabilen kaynaklarla sınırlıdır. Kaynaklara ulaşma sürecinde, belirlenen bir takım anahtar kelime ve kelime gruplarına dayanarak tarama gerçekleştirilmiştir. İslam, Yahudilik, Hristiyanlık, Kuran-ı Kerim, Tevrat, Zebur, İncil, Kıraat, Makamsal Okuyuş, Litürji, Cami, Sinagog, Kilise, Dini Tören, Ayin, Ritüel, İbadet, Ermeni Müziği, Rum Müziği, Süryani Müziği, Chant, Cantillation, Church, Mosque, Synagogue, Recite, Ceremony, Liturgy ve türevleri kelimeler, kullanılan Türkçe ve İngilizce anahtar kelimelerdir. Ulaşılan eserlerin işaret ettiği ikincil kaynaklara da bu değerlendirmede yer verilmiştir.

Araştırmamız ile ilgili farklı verilerin ortaya çıkmasıyla daha farklı sonuçlara ulaşılması mümkündür.

1.7. Varsayımlar

Tarama sonucu ulaşılabilen eserlerin içerdiği bilgilerin doğru olduğu ve alanı temsil ettiği varsayılmaktadır. Bununla birlikte tarama yönteminin başarılı ve geçerli olduğu, ayrıca güvenilir veriler sunduğu da varsayılmıştır.

1.8. Evren ve Örneklem

Çalışmamızın evreninin genişliğinden kaynaklanan sorunların önüne geçmek için örneklem yöntemi kullanılacaktır (Karahasanoglu ve Yavuz, 2015, 10). Araştırmamızın evrenini, dünya üzerinde İslam ve Hristiyanlık dinlerinin İstanbul'daki mabedlerinde okunan kutsal kitap metinlerinin müzikal açıdan değerlendirilmesi ile alakalı yazılı kaynaklar oluşturmaktadır. İnternet veri tabanlarından, kütüphanelerden ve çeşitli kaynaklardan ulaşılabilen 201 adet çalışma ise örneklemi teşkil etmektedir.

Eserler çoğunlukla dijital ortamlarda incelenmiştir. İnternet veri tabanlarında bulunmayan eserler kütüphanelerde incelenmiştir.

1.8.1. Eser adları

Tablo 1: Eser Adları

1	XIX. Yüzyıl Bizans Müziği Kuramsal Yapı İfadesinde Geleneksel Türk Müziği Etkileri
2	A Comparison of The Modal and Notational Systems of Ottoman-Turkish Classical and Byzantine Chanting Music Traditions
3	A Computational Investigation Of Melodic Contour Stability in Jewish Torah Trope Performance Traditions
4	A Fusion of Traditions. Liturgical Music in the Copenhagen Synagogue
5	A Musical Analysis of my Avodat Shabbat Friday Evening Service "Discussion of Avodat Shabbat"
6	A Musical Analysis of the New Sabbath Eve Services of Frederick Jacobi and Siegfried Landau
7	A New Approach to Teaching Nusah Hatefillah
8	Accentuation in Qur'anic Chant- A Study in Musical Tawāzun
9	Acoustics of Music and Voice in Jewish Worship Spaces
10	An Envy of Goodness: Learning to Recite the Qur'an in Modern Indonesia
11	Ancient Psalms and Modern Worship
12	Antakya Arap Ortodokslarında Dinsel Müzik Uygulamaları
13	Automatic Analysis of Music: Performance of Cantillation Signs in Yemenite Jewish Traditional Cantillation
14	Between Music and Speech: The Relationship Between Gregorian and Hebrew Chant
15	Biblical Chant
16	Bizans Ortodoks Kilisesinde Liturji ve Liturjik Eserler
17	Bizansta Sanat ve Ritüel
18	Bütün Yönleriyle Süryaniler
19	Cami Müsikisinde İcra Edilen Türlerin Müsiki Açısından Değerlendirilmesi
20	Changing Conceptions Of Hazanut
21	Changing Performance Styles of Twentieth Century Ashkenazi Cantorial Recitatives
22	Chant in Popular Iranian Shi'ism
23	Choral Music of the Muslim World
24	Commentary on Mass for Low Sunday
25	Computer-Assisted Cantillation And Chant Research Using Content-Aware Web Visualization Tools
26	Contemporary Church Music and the Singing Congregation
27	Current Trends of Liturgical Music in the Ashkenazi Synagogue
28	Din Görevlilerine Musiki Eğitimi Verilmesi Hakkında Örnek Bir Metot
29	Dinlerin Ortak Dili Müzik
30	Din ve Müzik: Dinler Tarihi Bağlamında Din-Müzik İlişisine Genel Bir Bakış Denemesi
31	Dinler ve Musiki
32	Dinlerde Kutsal Zamanlar
33	Discourse on Three Teravim Namazi-s in Istanbul: An Invitation to Reflexive Ethnomusicology
34	Divine Inspirations: Music and Islam in Indonesia
35	Du Coran Récité Au Coran Calligraphié
36	Du texte de récitation au canon en passant par la liturgie
37	Eastern Ashkenazi Biblical Cantillation: An Interpretative Analysis
38	Ermeni Asıllı Bestekarlar ve İcracılarımızın Hayatları Musikimizdeki Yerleri ve Etkileri
39	Ermeni Kilisesi Müziğinin Türk Müziği Nazari Sistemine Göre Makamsallığı
40	Etnomüzikolojik Çerçevede Dinsel Ritüel ve Müzik İlişkisi
41	Formal Structure of Psalms and Canticles in Early Jewish and Christian Chant
42	From Chanting the Quran to Singing Oratorio: Choral Music in West and Central Asia
43	From Text To Sound To Perception- Modes And Relationships Of Meaning In The Recited Qur'an
44	Gregorian Rhythm in the Gregorian Centuries
45	Hendese-i Savt ve Kur'an tilâveti
46	İbadet Estetiği: Genel Özellikleri ile Cami Musikisi
47	İslam Açısından Musiki ve Sema
48	İslam Sonrası Türk Musikisinde Oluşan Formların İbadet Hayatında Oluşturduğu Estetik Değerler
49	İstanbul Apostolik Ermeni Cemaati'nin Dinsel Müzik Uygulamaları'nın Kültürel Analizi
50	İstanbul'da Bulunan Doğu Kiliselerinin Pazar Litürjileri Üzerine Müzikal İnceleme
51	İstanbul Ermenileri ve Müzik Pratikleri
52	İstanbul'da Yaşayan Müslüman ve Gayr-ı Müslim Cemaatlerdeki Mabet Musikisi
53	İstanbul Ermeni Ortodoks Cemaatinin Dinsel Müzik Uygulamaları Üzerine Etnografik Bir Çalışma
54	İstanbul Yahudi Sefarad ve İslam Mabet İlahilerinde Kullanılan Makamların Karşılaştırmalı Müzikal Analizi
55	İstanbul'da Müzik: Evrensel Bir Mesaj mı?
56	İstanbul Sinagogları
57	İstanbul'daki Süryani Ortodoks Ve Rum Ortodoks Mabetlerinde Okunan Doğu İlahilerinin Makamsal Analiz ve

	Karşılaştırması
58	Jewish Liturgical Traditions in Early Syriac Christianity
59	Jewish Music Its Historical Development
60	John Calvin And The Psalmody of The Reformed Churches
61	Judeo-Islamic Sacred Soundscapes: The Maqamization of the Eastern Sephardic Liturgy
62	Kıraat
63	Klasik Osmanlı Müziği ve Ermeniler
64	Koranlesung in Kairo
65	Kuran'ın Musiki ile Okunması
66	Kuran Kıraatında Musikinin Yeri
67	Kuran Sanatı ve Estetiği Üzerine
68	Kuran Tilavetinde Ezgi
69	Kuran Tilavetinde Musikin (Ses Sanatının) Mesnedi
70	Kuran Tilaveti ve Musiki
71	Kur'an Tilavetinde Tecvid'in Gerekliği ve Lahn (Okuyuş Hataları)
72	Kuran-ı Kerim ve Musiki Üzerine
73	Kur'an-ı Kerim'in Üslub ve Kıraati
74	Kuran ve Musiki
75	Kurtuluş Ayios Dimitrios Kilisesi'ndeki Paskalya Ayininin İncelenmesi
76	Kutsal Metinler ve Müzik
77	Kültürel Kimlik Çerçevesinde Antakya Arap Ortodokslarının Dinsel Müzik Uygulamaları
78	La qirā'a bi-l-alhān
79	Making a Home for the Word: Psalmody in Catholic Worship
80	Mardin Süryani Cemaati Örneğinde Kültürel İfade ve Anlam Üretme Alanı Olarak Ritüeller ve Müzik
81	Mediated Qur'anic Recitation and the Contestation of Islam in Contemporary Egypt
82	Melodic Stability and Memory Analysis in Semi-Oral Chant Traditions: A Computational Study of Qur'an Recitation and Torah Trope
83	Michael Frishkopf & Kristina Nelson on Koranic Recitation
84	Modal Analysis and Music-Text Relations in Ashkenazic Jewish Traditions of Biblical Cantillation
85	Modern Theory and Notation Of Byzantine Chanting Tradition - A Near-Eastern Musicological Perspective
86	Music in the İslamic World
87	Music (in the İslamic World)
88	Music and Astronomy in the Muslim World
89	Music and Islam in Indonesia
90	Music in Church
91	Music in the Worship of the Church
92	Music of the Jewish People
93	Music, Prayer and Sacred Community
94	Music Theory as an Expression of Musical and Extramusical Views Reflected in Leib Glantz's Liturgical Settings
95	Musical Guide for Revised Holy Week Liturgy: A Summary of Sung Parts and Directions for the Choir
96	Müziğin Tonu
97	Observations on Practices of "Nusach" in America
98	Osmanlı Ermenileri ve Müsiki İlişkilerimiz
99	Osmanlı'nın Gayr-ı Müslim Müsiki Cemiyetleri
100	Popular Music and National Culture in Israel
101	Preserving the Nusach of The Week-day Service
102	Protestan Ritüellerinde Popüler Müzik Pratiği: İzmir Çağdaş Tapınma Scene
103	Psalms And Canticles: Jewish Choral Art in America
104	Psalmic Music in Orthodox Liturgy as Foundation, Movement, and Ministry
105	Psalmic Recitation as a Performance of Memory and Hope in Jewish and Christian Prayer
106	Psalmody and Hymnody: Scripture in Song
107	Qur'an Recitation: A Tradition of Oral Performance and Transmission
108	Recitation of the Qur'an
109	Reciter and Listener: Some Factors Shaping The Mujawwad Style Of Qur'anic Reciting
110	Réflexions Sur Quelques Enregistrements De Cantillation Coranique En Égypte (de l'ère du disque 78 tours à l'époque moderne)
111	Religious Chant: A Pan-Asiatic Conception of Music
112	Ritual in the Psalms
113	Rum Kiliselerinde Musiki
114	Sacred Music Of Ethnicities Of İstanbul: A Comparative Study of Music System of Byzantine and Armenian Sacred

	Music
115	Sacred Sephardi Chants in Bosnia
116	Semâvî Dinlerin İstanbul'daki Mâbetlerinde İcrâ Edilen Doğuş İlahilerinin Karşılaştırmalı Analizi
117	Singing the Psalms: A Brief History of Psalmody
118	Solos in The Light Of Catholic Liturgy
119	Some Thoughts on the Origin of Nuschaot
120	Sound and emotion in Uyghur Qur'anic recitation
121	Süryani Ortodoks Kilisesinde İbadet
122	Süryani Müziği
123	Taste, Talent, and the Problem of Internalization: A Qur'anic Study in Religious Musicality from Southeast Asia
124	Textual And Paratextual Meaning In The Recited Quran - Analysis Of Performance of Surat al-Furqan by Sheikh Mishari Rashid Alafasy
125	The Ancient Melodies of the Liturgy of the Spanish and Portuguese Jews
126	The Ancient Modernity of the Liturgical Music of the Portuguese Synagogue in Amsterdam
127	The Art of Bible Reading: A New Approach
128	The Art of Reciting the Qur'an
129	The Arabic Readers of the Koran
130	The Authentic Rhythm of Gregorian Chant
131	The Bible, Prayer, and Maqâm: Extra-Musical Associations of Syrian Jews
132	The Cantillation of the Qur'an
133	The Concept of Musical Tradition in the Synagogue
134	The Church and The Musician
135	The Denominations of Liturgical Chant
136	The Early Attempts at Creating a Theory of Ashkenazi Liturgical Music
137	The Effect of Qur'anic Recitation Competition to the Contemporary Muslim Women in Northern Nigeria
138	The Experience of the Recited Quran
139	The Hazzanic Recitative
140	The History of the Musical Modes of the Ashkenazic Synagogue and Their Usage
141	The Importance of the Cantillations
142	The Jewish Influence On Early Christian Liturgy
143	The Juncture Between Composition (Creation) and Improvisation (Re-creation) Among Indonesian Recites of the Qur'an
144	The Istanbul Musical Tradition Of Song Of Songs Scroll
145	The Liturgical and Musical Development and Significance of the Haftarah
146	The Liturgical Music of Solomon de Rossi
147	The Liturgy of The High Holy Days
148	The Liturgy of The Shalosh Regalim
149	The Lost Chant Tradition of Early Christian Jerusalem: Some Possible Melodic Survivals in the Byzantine and Latin Chant Repertories
150	The Meaning of the Psalms; Psalms in Liturgy
151	The Music and Dance of World's Religions: A Comprehensive, Annotated Bibliography of Materials in the English Language
152	The Music in a Sephardi Synagogue in Israel: A Case Study
153	The Music of the Bible
154	The Music of the Pentateuch. "Analytical Theory of Biblical Cantillations"
155	The Music of the Psalms, Proverbs and Job in the Hebrew Bible
156	The Music of the Yamim Noraim
157	The Musical Basis Of Nusach Hatefillah
158	The Musical Functions of the Cantor in the Synagogue
159	The Nature Of The Musical Art Of Islamic Culture- A Theoretical And Empirical Study Of Arabian Music
160	The Oldest Sources of Synagogal Chant
161	The Place of Psalms in Liturgy
162	The Prayer Element in Church Music
163	The Priest's Part in Parish Music
164	The Qur'an Recited
165	The "Qur'an" and the "Qasidah": Aspects of the Popularity of the Repertory Sung by UmmKulthûm
166	The Qur'an in Indonesian Daily Life: The Public Project of Musical Oratory
167	The Reasons for and the Dates of Replacing the Audible Recitation of the Liturgical Prayers with Secret Recitation
168	The Recitation Tone
169	The Recited Koran: A History of The First Recorded Version
170	The Religious Music of İslâm

171	The Responsive Forms in Jewish Liturgy
172	The Rhythm Of Gregorian Chant
173	The Roman Chant
174	The Sacred Chant of Ethiopian Monotheistic Churches: Music in Black Jewish and Christian Communities
175	The Sound of the Divine in Daily Life
176	The Sound Rules in Reading the Quran (Tajwid) in Qutb Al-Din al-Shirazi's Music Notation
177	The Soundscape of Sixteenth-Century Istanbul Mosques: Architecture and Qur'an Recital
178	The Synagogue and its Musical Service
179	The Syriac Apocryphal Psalms: Text, Texture and Commentary
180	The "Unwritten" and "Written Transmission" of Medieval Chant and the Start-Up of Musical Notation
181	The Use of Gregorian Psalmody with the English Language
182	The Vocation of the Cantor
183	The Wonder of the Psalms
184	The Work of Singing the Psalms
185	Tonality and Motivic Inter-relationships in the Performance-Practice of Nusach
186	Topical Pecularity Of Terminology in the Reading of the Kur'an in Turkey
187	Torah Cantillation Folder
188	Traditions of Biblical Cantillation and Ekphontics
189	Transmitting the Divine Revelation: Some Aspects of Textualism and Textual Variability in Qur'anic Recitation
190	Türk Cami Musikisi ile Mukayeseli Olarak İstanbul Gayr-ı Müslimlerinde Mabet Musikisi
191	Türkiye'de Protestan Müziği - İzmir Buca Baptist Kilisesi Örneğinde Müzik Ve İbadet
192	Türk Din Musikisi
193	Türk Din Musikisi
194	Two Psalmic Styles in One Synagogue: Psalm Singing in the Sephardic "Aboav" Synagogue in Safed, Israel
195	Voices in the Sanctuary: Musical Practices of the American Synagogue
196	When A Christian Chants The Quran
197	Which Psalms Were Sung in the Temple?
198	Women Shaping Islam: Indonesian Women Reading the Qur'an
199	Women, the Recited Qur'an, and Islamic Music in Indonesia
200	Words and Music in Orthodox Liturgical Worship: An Historical Introduction
201	Yüksekkaldırım'da Yüz Yıllık Bir Sinagog: Aşkenazlar

1. Bulgular ve Yorumlar

1.1. Yazarlar

Tarama sonucu ulaşılan 201 eserin 186 yazara göre dağılımı aşağıdaki tabloda gösterilmiştir. Dört ve daha fazla eseri olan yazarlar bold karakterle işaretlenmiştir.

Tablo 2: Yazar Adları ve Eser Sayıları

Ahmet Feyzi	1	J. A. Smith	1	Robert Wurm	1
Anna Davis	1	Jane Mink Rossen	1	Roland Boisvert	1
A. Golubtsov	1	Jessurun Cardozo	1	Roni Yeger-Granot	1
Abdülhamit Birişik	1	John P. Peters	1	Salomo Rosowsky	1
Abdülmecit Okçu	1	Joseph Keshet	1	Samuel Rosenbaum	1
Abraham Joshua Heschel	1	Joshua R. Jacobson	1	Samuel Rosenblatt	1
Abraham W. Binder	1	Kenneth Ryan	1	Serhat Songur	1
Abraham Z. Idelsohn	1	Kirkham Jones	1	Sherwood Goffin	1
Adiel Ben-Shalom	1	Leib Glantz	1	Siegfried Landau	1
Adolph Katchko	1	Leo Levi	1	Solange Ory	1
Ahmad Muhammad Gusau	1	Leo Treitler	1	Solomon Rosowsky	1
Ahmet Şahin Ak	1	Levon Özkomanova	1	Stanley Calvin Pigue	1
Aida Huseynova	1	Louis P. Benson	1	Süleyman Uludağ	1
Altuğ Yılmaz	1	Ludovic Baron	1	Thomas Martin Reckord	1
Amit Klein	1	M. Tayyip Okıç	1	Uğur Aslan	1
André de Quadros	1	Mahmoud Ayoub	1	Ulrich Wegner	1
Angelika Neuwirth	1	Mark Bailey	1	Uri Sharvit	1
Ankica Petrović	1	Mark Kligman	1	Verlag Otto Harrassowitz	1
Aram Kerovpyan	1	Maurice Samuel	1	Virginia Danielson	1
Ashenafi Kebede	1	Max Arzt	1	Von Gotthelf Bergsträsser	1
B. Elan Drescher	1	Mehmet Gönül	1	Yalçın Çetinkaya	1
Banning Eyre	1	Mehmet Kınık	1	Yasemin Ata	1
Bayram Akdoğan	1	Mendel Kleiner	1	Zafer Kılınçer	1
Bilgihan Akbaba Bozok	1	Meral İğci Şengüler	1	Abdurrahman Çetin	2

Cengiz Batuk	1	Merri Lovinger Arian	1	Adelard Bouvilliers	2
Charles Dreisoerner	1	Meryem Acara	1	Ayşegül Aslan	2
David D. Harnish	1	Mohamed Talbi	1	Banu Mustan Dönmez	2
David L. Klepper	1	Moşe Grosman	1	Betül Yazar	2
David Nicholson	1	Motti Regev	1	Dane Kusic	2
Duygu Nevşe Şener	1	Mustafa Saka	1	David Drillock	2
Dwight W. Vogel	1	Mustafa Ünal	1	Eric Werner	2
Edith Gerson-Kiwi	1	Mustafa Yıldırım	1	Essica Marks	2
Edward M. Curtis	1	Muzaffer İris	1	George Tzanetakis	2
Eliyahu Schleifer	1	N. Oya Levendoğlu Öner	1	Gregory Murray	2
Elizabeth Pike	1	Naim Avigdor Güleriyüz	1	Józef M. Pacholczyk	2
Emanuel Aguilar	1	Necdet Çağır	1	Kristina Nelson	2
Emma O'Donnell	1	Neil W. Levin	1	Labib as-Said	2
Engin Akyürek	1	Nihat Durak	1	Macy Nulman	2
Erdal Frayman	1	Nimetullah Denno	1	Markos Skoulios	2
Erhan Özden	1	Nina Ergin	1	Michael Frishkopf	2
Esther D Reed	1	Nurit Ben Zvi	1	Ömer Aslan	2
Ezra Gardner Rust	1	Onur Altıntuğ	1	Peter Van Kranenburg	2
Fatih Çollak	1	Onur Şenel	1	Steven R. Ness	2
Fazlı Arslan	1	Panagiotis Pulos	1	Yonatan Malin	2
Fiona Dyball	1	Panteleimon Zafeiris	1	M. Nuri Uygün	2
Frédéric Lagrange	1	Paul Bume	1	Dániel Péter Biró	3
Frederick Mathewson Denny	1	Paul E. Kahle	1	Erdoğan Ateş	3
Gazi Ergişi	1	Paul F. Ford	1	Anna M. Gade	3
George Dardess	1	Pelin Sayın	1	Derya Karaburun Doğan	3
Gerard Rouwhorst	1	Peter Jeffery	1	Edwin Seroussi	3
Gökten Ay	1	Pieterella Van Doorn-Harder	1	George Tzanetakis	3
Hanoch Avenary	1	Pinchas Spiro	1	Lauren Evans Osborne	3
Harold Kushner	1	Rachel Harris	1	Lois Ibsen al Faruqi	3
Henry George Farmer	1	Rauf Yekta	1	Marianne Dacy	3
Herman Berlinski	1	Reuven Frankel	1	Max Wohlberg	3
Hikmet Canpolat	1	Richard C. Leonard	1	Anne K. Rasmussen	4
Hugo Weisgall	1	Richard Schuler	1	Boaz Tarsi	5
Israel C. Fuchs	1	Rob Freathy	1	M. Safa Yeprem	5
İzzet Keribar	1	Robert Schild	1		

Tablodaki sonuca göre araştırmamızla ilgili olarak yayınlanmış eserler, daha çok Avrupalı ve Amerikalı akademisyen ve yazarlar tarafından kaleme alınmıştır. Tarama yaptığımız sahaya dair en fazla araştırmayı Boaz Tarsi (5) ve M. Safa Yeprem (5) yapmıştır.

Türkiye’de görülen çalışmaların büyük çoğunluğu, İlahiyat Fakültelerinin Türk Din Musikisi Anabilim Dalı’nda görev yapan akademisyenler tarafından, az bir kısmı da çeşitli fakültelerin Müzik Bölümlerinde görev yapan akademisyenler, lisansüstü eğitim gören öğrenciler ve ilgili cemaat mensupları tarafından gerçekleştirilmiştir.

1.2. Eserlerin Tarihi

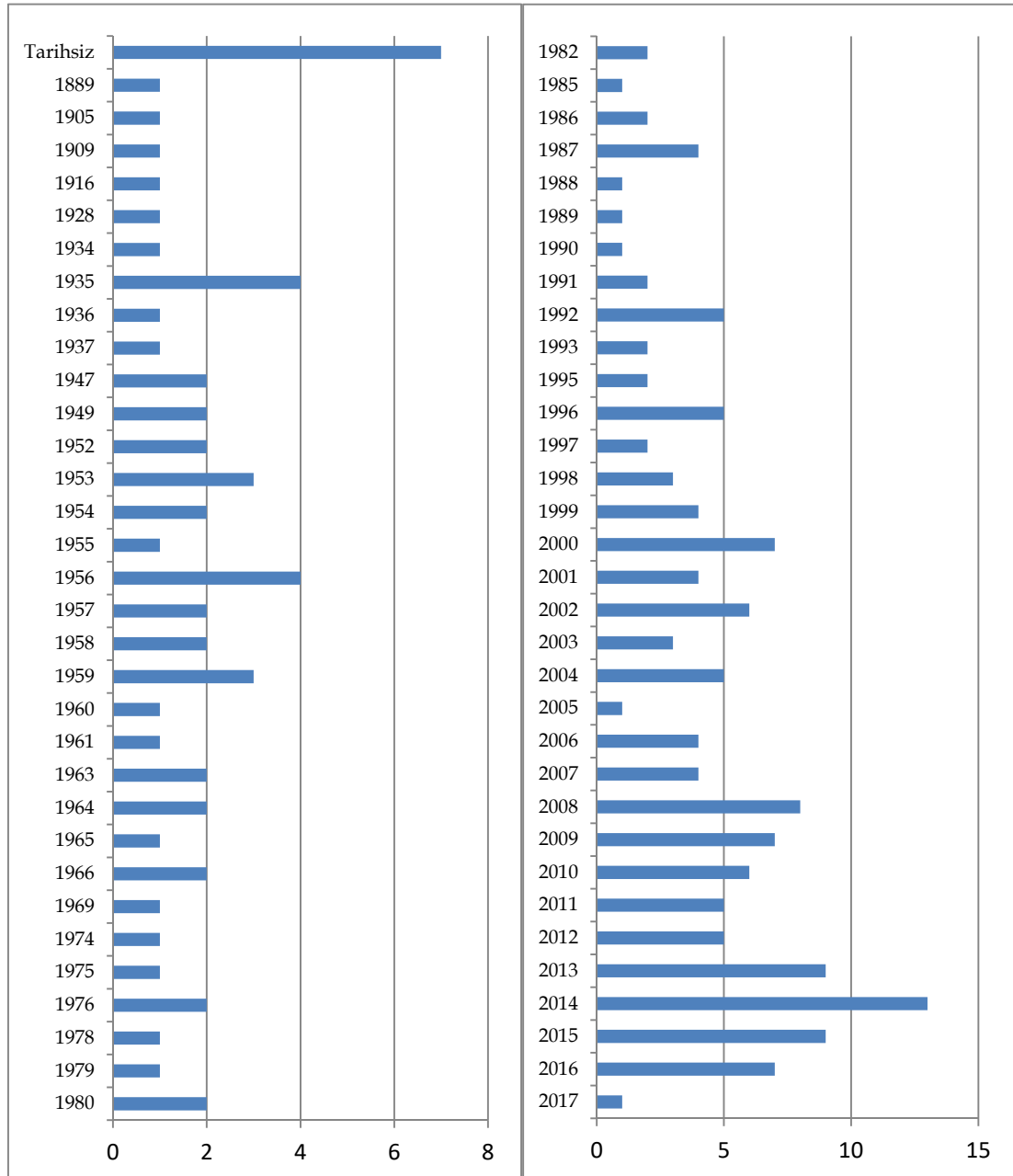
Tablo 3: Eserlerin Yayın Tarihleri ve Adetleri

2017	1	1980	2
2016	7	1979	1
2015	9	1978	1
2014	13	1976	2
2013	9	1975	1
2012	5	1974	1
2011	5	1969	1
2010	6	1966	2
2009	7	1965	1
2008	8	1964	2
2007	4	1963	2
2006	4	1961	1
2005	1	1960	1
2004	5	1959	3
2003	3	1958	2
2002	6	1957	2
2001	4	1956	4

2000	7	1955	1
1999	4	1954	2
1998	3	1953	3
1997	2	1952	2
1996	5	1949	2
1995	2	1947	2
1993	2	1937	1
1992	5	1936	1
1991	2	1935	4
1990	1	1934	1
1989	1	1928	1
1988	1	1916	1
1987	4	1909	1
1986	2	1905	1
1985	1	1889	1
1982	2	Tarihsiz	7

GRAFİK 1: Eserlerin Tarihi

Araştırma konusuyla ilgili olan eserlerin tarihlerine bakıldığında yüzyılın başlarından 1990'lara kadar belirli bir düzeyde devam eden çalışmalar, bu tarihten sonra ivme kazanmış, 2000'lerden itibaren günümüze kadar da artan bir yoğunlukla devam etmiştir.

1.3. Eserlerin Yayın Yeri

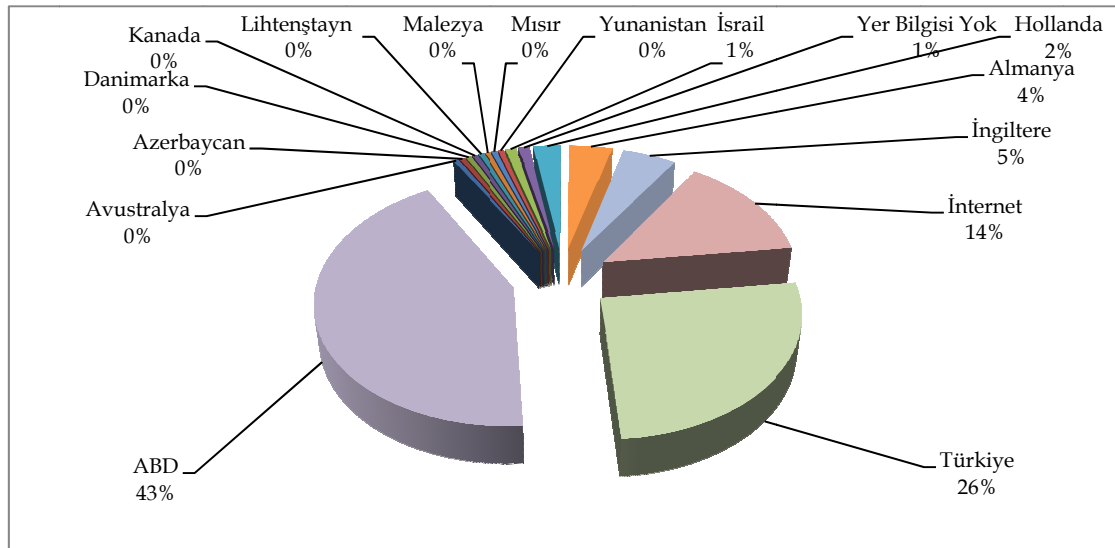
Tablo 4: Eserlerin Yayın Yeri (Şehir, Eyalet), Frekansı ve Adedi

Şehir	f	f (Rakam)
Bakü	I	1
Bursa	I	1
Erzurum	I	1
Kayseri	I	1
Mardin	I	1
Samsun	I	1
Odense	I	1
Utah	I	1
Toronto	I	1
Los Angeles	I	1
Nebraska	I	1
Philadelphia	I	1
Erzurum	I	1
Atina	I	1
Oxon	I	1
Tel Aviv	I	1
Virginia	I	1
Kahire	I	1
Kuala Lumpur	I	1
North Ryde	I	1
Jerusalem	I	1
Vaduz	I	1
New Mexico	I	1
Minnesota	I	1
Indiana	I	1
Tennessee	I	1
Konya	II	2
Kütahya	II	2
Oklahoma	II	2
Amsterdam	II	2
Malatya	II	2
Maryland	II	2
Washington	II	2
Connecticut	II	2
Birmingham	II	2
Wiesbaden	II	2
Nebraska	II	2
Yer Bilgisi Yok	II	2
Isparta	III	3
İzmir	III	3
Texas	III	3
Leiden	III	3
Michigan	III	4
Cambridge	III	4
Londra	III	4
New Jersey	III	4
Kaliforniya	III	5
Berlin	III	6
Ankara	III	7
Illinois	III	8
Massachusetts	III	12
İstanbul	III	27
İnternet	III	28
New York	III	30

Tablo 5: Eserlerin Yayın Yeri (Ülke), Frekansı ve Adedi

[illegible]

GRAFİK 2: Eserlerin Yayın Yeri (Ülke)

İlgili literatürdeki eserlerin büyük bir çoğunluğu Amerika Birleşik Devletleri'nin New York, Massachusetts, Illinois ve Kaliforniya gibi eyaletlerinde kaleme alınmıştır. Sahada ismini duyurmuş önemli akademik kurumların ve ilgili dini cemaatlerin bu eyaletlere bağlı şehirlerde faaliyet göstermesi bunun en önemli sebebidir.

Ülkemizde yapılan çalışmalar, sahaya dair yapılan çalışmaların %26'sını oluşturmaktadır. Söz konusu çalışmalar Türkiye'de en fazla nüfus yoğunluğuna sahip olan İstanbul, Ankara ve İzmir gibi şehirlerde yayınlanmıştır. Türkiye'de eserlerin yayınlandığı şehirlerin ortak özelliği ise hemen hepsinde İlahiyat Fakültesi'nin bulunmasıdır.

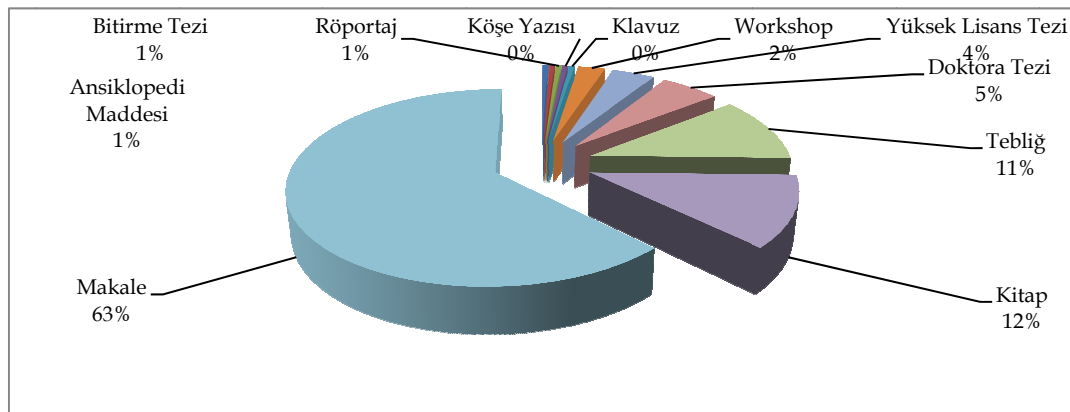
İnternet veri tabanlarında bulunan ve herhangi bir kişi ya da kurum tarafından yayınlanmamış çalışmalar da önemli bir adedi teşkil etmektedir. Bu çalışmaların tamamına yakınının menşei de Avrupa ve Amerika'dır.

1.4. Eserlerin Türü

Tablo 6: Eserlerin Türü, Frekansı ve Adedi

[illegible]

GRAFİK 3: Eserlerin Türü

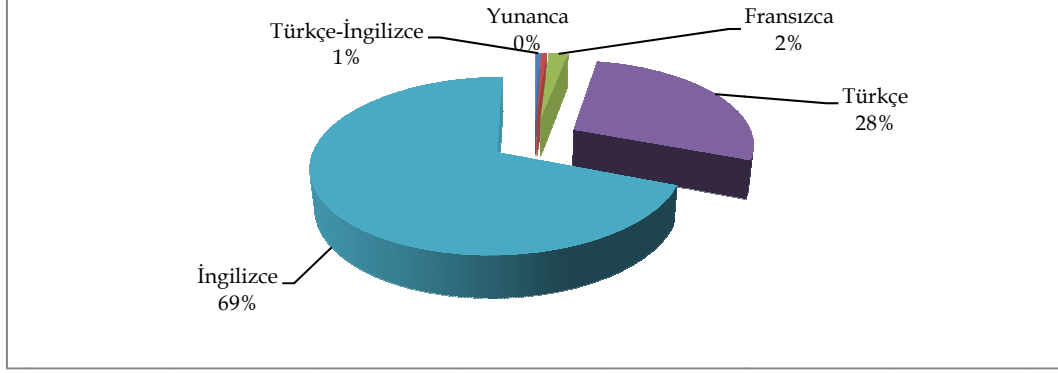
Konuya yönelik yapılan araştırmaların dörtte üçünü (3/4) diğer yayın ve araştırma türlerine göre nispetle hacimsiz olan **makale** ve **bildiri** gibi çalışmalar teşkil etmektedir. Bunların haricindeki diğer dörtte birlik (1/4) kısım ise kitap, doktora ve yüksek lisans tezleri gibi nispeten hacimli çalışmalardır. Bu sahada yapılan lisansüstü akademik çalışmalar bütünüün %10'unu teşkil etmektedir.

1.5. Eserlerin Dili

Tablo 7: Eserlerin Dili, Frekans ve Adedi

[illegible]

GRAFİK 4: Eserlerin Dili

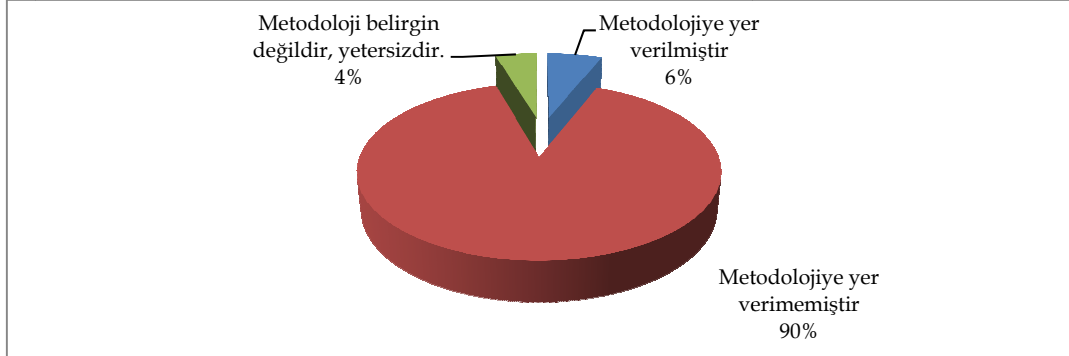
Eserlerin büyük bölümünün **İngilizce** olduğu görülmektedir. Bunların dışındaki kısımda Türkçe eserler önemli bir yer tutarken, Fransızca ve Yunanca eserler de çok küçük oranlarda göze çarpmaktadır.

1.6. Eserlerdeki Boşluklar

Tablo 8: Metodoloji, Frekansı ve Kullanıldığı Eser Sayısı

Metodolojiye yer verilmiştir		12
Metodolojiye yer verilmemiştir		180
Metodoloji belirgin değildir, yetersizdir		9

GRAFİK 5: Metodoloji

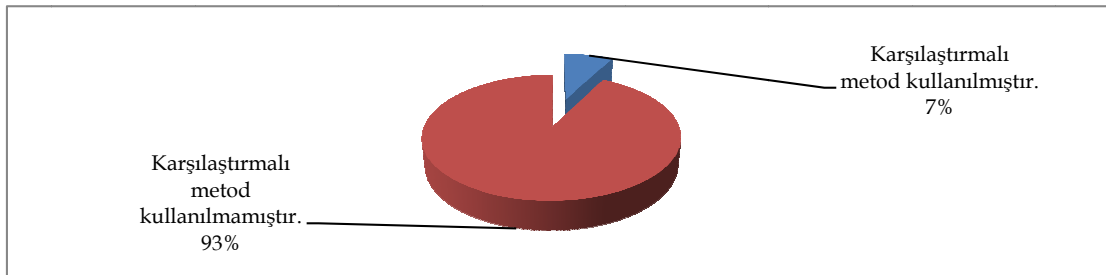

Araştırmaların büyük bir çoğunluğunda metodolojiye yer verilmemiştir. Çok az bir kısmında metodoloji özel bir yer tutarken, aynı orandaki eserlerde de metodoloji belirgin bir şekilde işlenmemiş olup bazılarında ise yetersizdir.

Tablo 9: Karşılaştırmalı metod, Frekansı ve Kullanıldığı Eser Sayısı

Karşılaştırmalı metod kullanılmıştır.		15
Karşılaştırmalı metod kullanılmamıştır.		186

GRAFİK 6: Karşılaştırmalı Metod

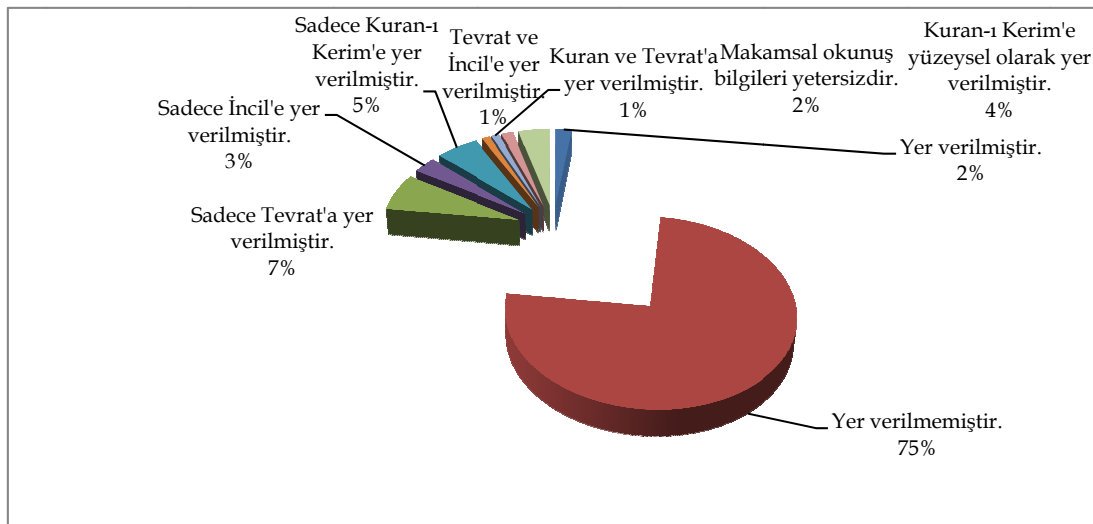

İlgili literatürdeki eserlerin çok az bir kısmında karşılaştırmalı metoda başvurulmuştur.

Tablo 10: Kutsal Kitap metinlerinin makamsal okunuşu, Frekansı ve Yer Verildiği Eser Sayısı

[illegible]

GRAFIK 7: Makamsal Okunuş

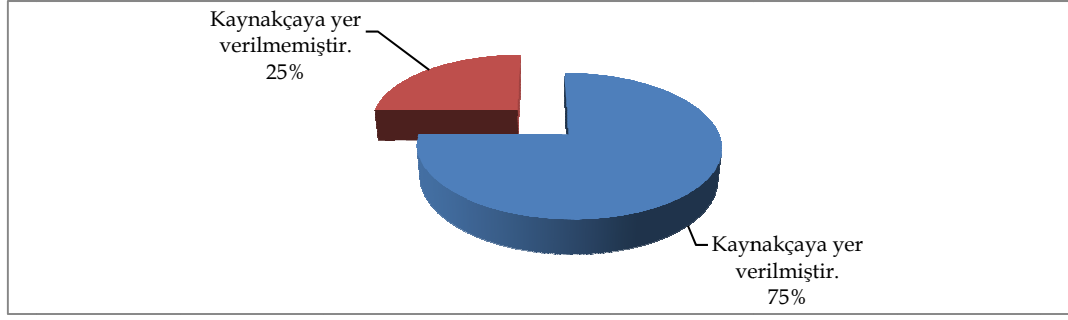

Eserlerin %75 orana sahip önemli bir bölümünde kutsal kitapların makamsal okuyuşuna yer verilmemiştir. Makamsal okuyuşa yer verilen eserler %25'lik bir kısmı teşkil ederken, çok az sayıda eserde her üç kutsal kitabın makamsal okuyuşuna yer verilmiştir. %15 oranındaki eserde kutsal kitaplardan sadece bir tanesi incelenmiştir. Az miktarda eserde kutsal kitaplardan sadece iki tanesi karşılaştırmalı olarak ele alınmıştır.

Tablo 11: Kaynakça, Frekansı ve Kullanıldığı Eser Sayısı

Kaynakçaya yer verilmiştir.		151
Kaynakçaya yer verilmemiştir		50

GRAFİK 8: Kaynakça

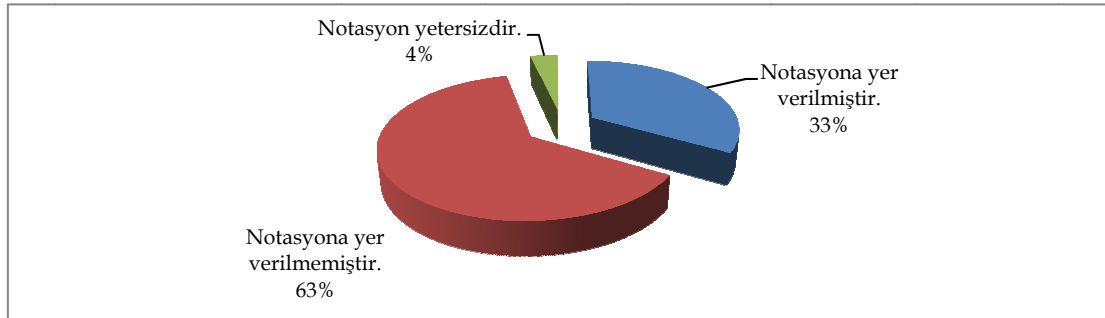

Araştırmacıların tamamına yakını dipnot veya kaynakça kullanırken gözle görülür bir kısmı kaynakçaya yer vermemiştir.

Tablo 12: Notasyon, Frekansı ve Kullanıldığı Eser Sayısı

	f	f (rakam)
Notasyona yer verilmiştir.		67
Notasyona yer verilmemiştir.		127
Notasyon yetersizdir.		7

GRAFİK 9: Notasyon

Araştırmaların yarısından fazlasında notasyona yer verilmemiştir. Notasyona yer verilen eserler üçte birlik (1/3) bir kısmı teşkil ederken, gözle görülür miktardaki çalışmada notasyon yetersiz kalmıştır.

Tablo 13: Verilerin İstatistiksel Analizi, Frekansı ve Kullanıldığı Eser Sayısı

	f	f (rakam)
İstatistiksel Analiz Yapılmıştır.		12
İstatistiksel Analiz Yapılmamıştır.		189

bulunan Boaz Tarsi, (07.02.2018 tarihi itibarıyla) Doçent (Associate Professor) ünvanına¹ sahip iken, İslam Mabet Müziği alanında çalışmaları yoğunlaşan M. Safa Yeprem de Profesör² olarak çalışmalarını yürütmektedir. Her iki araştırmacı da birer müzikolog olmakla birlikte, müzikal kompozisyon dalında da çalışmaları mevcuttur.

2. alt probleme ilişkin değerlendirme ve sonuç: 2000'li yılların başından itibaren günümüze kadar genel olarak artan bir oranla gerçekleşen çalışmalar, son dönemde Türkiye'de karşılaştırmalı çalışmalara yön verildiğini ortaya koymaktadır. Teknolojik bir altyapıyı gerektiren bu tür çalışmaların, bilim ve teknik alanında meydana gelen gelişmelerle son 15-20 yılda ivme kazandığı da düşünülebilir. Toplumun yapıtaşları arasındaki diyalogun pozitif düzeylerde seyretmesinin de dönemsel olarak bu çalışmalara imkan ve kolaylık sağladığı da bir gerçektir. İbadet ve ilgili unsurlarının pek çok din mensubu tarafından mahrem konular olarak düşünülmesi sebebiyle, bu sahadaki araştırmalara dinî cemaatlerin temkinle yaklaşmasının haklılığı belirgin hale gelmekte, söz konusu imkan ve kolaylıkların önemi bu sebeple daha iyi anlaşılmaktadır.

21. yy'da yapılan araştırmalar bütünü yarından fazlasını teşkil etmektedir.

3. alt probleme ilişkin değerlendirme ve sonuç: İlerleyen teknolojik imkanlarla birlikte elektronik dergilerin yaygınlaşması ve bilgisayar ağlarının bilimsel faaliyetlerin yayımında etken bir rol oynaması sebebiyle internete ulaşılan kaynaklar gözle görülür bir sayıyı teşkil etmektedir. Buna nazaran yayıncılık sektörünün ve yükseköğretim kurumlarının yüksek oranda büyük kentlerde faaliyet göstermesinden hareketle; eserlerin yayın yeri olarak karşımıza büyük oranda ülkelerin başkentlerinin ya da yoğun nüfusa sahip şehirlerinin çıktığı söylenebilir.

4. alt probleme ilişkin değerlendirme ve sonuç: İçine kapalı yapılarla diyalog kurmayı gerektiren bu türden mukayeseli çalışmalar, araştırmacıların çok zor süreçlerden geçmesini gerektirmektedir. Bu sebeple yapılan araştırmalar da -yapısı itibarıyla kitap ve lisansüstü tez gibi çalışmalara nazaran üretimi kolay olan- makale ve bildiri türünden, pek hacimli olmayan ve -yüksek lisans ve doktora tezi gibi azınlıkta kalan fakat nisbeten ciddi lisansüstü çalışmalara göre- daha az zamana ihtiyaç duyan eserlerden müteşekkildir. Akademik lisansüstü tezler ise bütünü %9'unu teşkil etmektedir.

5. alt probleme ilişkin değerlendirme ve sonuç: Dünyada en yaygın olarak kullanılan İngilizce, büyük orandaki eserde araştırmacılar tarafından dil olarak tercih edilmiştir. Bu veri de yayın yeri olarak en fazla frekansa sahip ülkenin ABD olmasıyla paralellik arz etmektedir. Çalışmalarda tercih edilen dillerde İngilizce'den hemen sonra Türkçe'nin gelmesinin sebebi ise tarama esnasında ulaştığımız en yakın kaynakların bu dilde yazılmış olmasıdır. Ayrıca bu kaynakların işaret ettiği ikincil kaynakların da Türkçe olmasının ve taramada Kuran-ı Kerim ya da İslam gibi anahtar kelimeleri kullanmanın da bu sonuçta yüksek etkiye sahip olduğu söylenebilir.

Yapılan tarama sürecinde kullanılan anahtar kelime ve kelime grupları her ne kadar İngilizce ve Türkçe olsa da; sonuç olarak İngilizce'nin dünyada en yaygın olarak kullanılan dil olması ile, araştırmamızda en fazla eserde kullanılan dil olması arasında tamamen bir paralellik bulunmaktadır.

6. alt probleme ilişkin değerlendirme ve sonuç: Bu ilgili literatür tarama çalışmasının en çok önem arz eden tarafı, incelenen eserlerdeki boşlukların tespitine imkan tanınmasıdır. Bu tespitler ise yapılması planlanan araştırma faaliyetine yön verecek ipuçlarını içermektedir.

İncelenen eserlerdeki en önemli boşluklardan bir tanesi, yapılan çalışmanın içeriğinde ne tür bir metodolojinin takip edildiğine dair bilgiyi içermemesidir. Bu, ortaya konulan çalışmanın bilimsel değerini belirleyen çok önemli bir faktördür.

Pek çok çalışmada bir problem durumunun varlığından bahsedilmemekte, problem sorusu ve buna dair hipotez/hipotezler ortaya konulmamaktadır. Bilimsel metodun uygulanmadığı bu çalışmalar, sadece derleme bilgileri içeren, araştırmanın yapıldığı sahaya yeni bir bakış açısı kazandırmayan bir zaman kaybına dönüşmüş olmaktadır.

Eserlerdeki görülen bir başka önemli eksiklik ise karşılaştırmalı metodudur. Yapılan çalışmaların büyük bir kısmında sadece tek bir kutsal kitap ele alınmıştır. Bunların da pek çoğunda söz konusu kutsal kitap metinlerinin makamsal okunuşuna yer verilmemiştir. Makamsal okuyuşa yer verilen çalışmalarda da -aynı şekilde- tek bir kutsal kitap üzerinden inceleme yapılmıştır.

Web ya da bilgisayar destekli ses analiz programlarının kullanım oranı da çok düşük seviyede görülmektedir. İncelediğimiz eserler 1900'lerin başlarından günümüze gelen bir tarih aralığında

¹ <http://www.jtsa.edu/boaz-tarsi> (Erişim Tarihi ve Saati: 28.01.19, 17:42)

² <http://ilahiyat.marmara.edu.tr/bolumler/islam-tarihi-ve-sanatlari/turk-din-musikisi/profdr-safa-yeprem/> (Erişim Tarihi ve Saati: 28.01.19, 17:43)

olduğundan, teknolojik imkanların henüz yaygınlaşmamasının bu oranın düşük olmasına sebebiyet verdiği ilk planda anlaşılrsa da, eserlerin yarıdan fazlasının 2000 yılından sonra ortaya konulduğu nazar-ı itibara alınırsa söz konusu oranın ciddi bir boşluğu doğurduğu düşünülmektedir.

Çalışmaların %25'inde kaynakçaya yer verilmemesi de bu eserlerin akademik niteliğini tartışılır hale getirmektedir. Eserlerin %16'sının kişisel tecrübe ürünü olduğu göz önüne alındığında aradaki %9'luk farkı teşkil eden eser yazarlarının kaynakçayı ortaya koymayı ihmal ettikleri anlaşılabilmektedir.

Müzikal bir konunun ele alınmasında notasyonun kullanılması bilimsel bir gereklilik iken büyük oranda eserde notasyona rastlanılamamaktadır.

İstatistiksel analiz metodu da çalışmaların tamamına yakınında kullanılmamıştır.

Saha araştırması bu türden çalışmalarda görüşme ile birlikte esas olarak başvurulması gereken bir veri toplama yöntemi iken sonuçlara göre çok fazla tercih edilmediklerini görmekteyiz.

3. Hipoteze İlişkin Sonuç

Elde edilen verilerin analiz edilip değerlendirilmesi sonucunda; "İstanbul'daki Hristiyan ve Müslüman mabedlerinde okunan Tevrat, Zebur, İncil ve Kuran-ı Kerim ayetlerinin karşılaştırmalı müzikal analizine yönelik yurtiçinde ve yurtdışında yapılan çalışmalar, akademik niteliklere sahip, metodolojik çerçevesi belirgin, teknolojik imkanlarla desteklenmiş modern bir yaklaşımla ele alınan özgün bir araştırmayı gerekli kılmaktadır." şeklinde ortaya koyulan **hipotezin doğru olduğu** ispatlanmıştır.

4. Öneriler

Türk Din Musikisi alanının söz konusu müzikal analiz çalışmasına olan ihtiyacı bu araştırma tarafından tespit edilmiştir. Bundan sonraki süreçte yapılacak bir çalışmada "İstanbul'daki farklı dinlere ait mabedlerde okunan kutsal kitap metinlerinin hangi makamsal şekillerde okunmakta olduğu ve bunların arasındaki benzerlik ve farklılıkların neler olduğuna" ilişkin probleme dair cevaplar aranmalıdır. Ayrıca bu ilgili literatür çalışmasında tespit edilen araştırmalardaki boşluklar, yapılacak olan çalışmada gereken özen gösterilerek doldurulmalı ve nitelikli bir akademik çalışma ortaya konulmalıdır.

KAYNAKÇA

- Aslan, Ayşegül (2015). *Semâvî Dinlerin İstanbul'daki Mâbetlerinde İcrâ Edilen Doğu İlahilerinin Karşılaştırmalı Analizi*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Bilgiseven, Amiran Kurtkan (1989). *Sosyal İlimler Metodolojisi*. İstanbul: Filiz Kitabevi.
- Çiftçi, Muhammed Recai (2019). *İstanbul'daki Hristiyan ve Müslüman Mabedlerinde Okunan Tevrat, Zebur, İncil ve Kuran-ı Kerim Ayetlerinin Karşılaştırmalı Müzikal Analizi*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Ergişi, Gazi (2015). *İstanbul'daki Yahudi, Hristiyan ve İslam Mabedlerinde İcrâ Edilen İlahilerin Karşılaştırmalı Müzikal Analizi*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Karahasanoğlu, Songül, Yavuz, Elif Damla (2015). *Müzikte Araştırma Yöntemleri*. İstanbul: İTÜ Türk Musikisi Devlet Konservatuarı Yayınları.
- Karasar, Niyazi (2007). *Bilimsel Araştırma Yöntemi*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Yeprem, M. Safa (2004). *Türk Câmî Mûsikîsi ile Mukayeseli Olarak İstanbul Gayr-i Müslimlerinde Mâbed Mûsikîsi*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- <http://www.jtsa.edu/boaz-tarsi> (Erişim Tarihi ve Saati: 28.01.19, 17:42)
- <http://ilahiyat.marmara.edu.tr/bolumler/islam-tarihi-ve-sanatlari/turk-din-musikisi/profdr-safa-yeprem/> (Erişim Tarihi ve Saati: 28.01.19, 17:43)